

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΟ ΠΕΡΙΧΑΡΑΚΩΜΕΝΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΠΙΟΥ

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΧΑΡΙΤΟΥ
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Περίληψη

Η αρχαιολογική μελέτη του στρατιωτικού τοπίου της Θεσσαλονίκης αναδεικνύει όχι μόνο τη στρατηγική σημασία της πόλης κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1919), αλλά και τις λιγότερο ορατές κοινωνικές διαστάσεις της στρατιωτικής παρουσίας. Το εκτεταμένο οχυρωματικό δίκτυο, πλήρως ενσωματωμένο στο φυσικό ανάγλυφο και άμεσα συνδεδεμένο με κρίσιμες υποδομές (οδικό-σιδηροδρομικό δίκτυο-λιμάνι), εξυπηρετούσε την άμυνα αλλά και τη διαμόρφωση προσωρινών στρατιωτικών κοινωνιών για τη μεταφορά των στρατευμάτων από την πόλη στα πεδία μαχών. Μέσα από τα κατάλοιπα και τοπωνύμια, αποτυπώνονται οι τρόποι με τους οποίους οι στρατιώτες διαχειρίστηκαν το τοπίο και απέδωσαν νοήματα σε έναν άγνωστο χώρο, μετατρέποντάς τον σε πεδίο επιβίωσης, οικειότητας και μνήμης.

Λέξεις κλειδιά: Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, περιχαρακωμένο στρατόπεδο, μέτωπο Θεσσαλονίκης, στρατιωτικά τοπωνύμια, ελληνικό Μάττερχορν-Γιβραλτάρ, στρατιωτική αρχαιολογία

1. Εισαγωγή

Το παρόν άρθρο βασίζεται στη μελέτη και συνδυαστική ανάλυση πρωτογενών και αρχειακών στρατιωτικών πηγών, με στόχο την τεκμηρίωση και αποτύπωση των οχυρωματικών καταλοίπων της περιόδου του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (Α' ΠΠ) στην περιοχή μελέτης που είναι τα προάστια της Δυτικής Θεσσαλονίκης (Charitou 2020: 202). Στο πλαίσιο αυτό αξιοποιήθηκαν στρατιωτικοί χάρτες της εποχής, εκθέσεις, αναφορές διοικητών μονάδων (TNA WO 95/4828/4756,- SHD 24N/1337-1345) καθώς και ημερήσιες καταγραφές εργασιών οχυρωματικού χαρακτήρα (ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.228/Δ/1,- SHD 24N/1345,- TNA WO 153/1212/4803) που αποτυπώνουν τη διαμόρφωση των αμυντικών θέσεων στα περίχωρα της Θεσσαλονίκης.

Οι πρωτογενείς πηγές με το πλούσιο φωτογραφικό υλικό από πολεμικούς ανταποκριτές και στρατιωτικούς φωτογράφους του Μακεδονικού Μετώπου, υπήρξαν καθοριστικές για την αποτύπωση της γεωγραφίας και της στρατιωτικής οργάνωσης της περιοχής (SPA: OR 362). Η μελέτη επικεντρώνεται στη ζώνη του Γαλλικού ποταμού, στους σημερινούς οικισμούς Μεσαίο-Μονόλοφος-Πετρωτό-Νέα Φιλαδέλφεια του Δήμου Ωραιοκάστρου Θεσσαλονίκης, όπου το φυσικό ανάγλυφο αξιοποιήθηκε από τους στρατιώτες και ενισχύθηκε με χαρακώματα, πολυβολεία, και θέσεις αντίστασης, σύμφωνα με τα πρότυπα του Α' ΠΠ. Οι υπάρχουσες οχυρώσεις, σε συνδυασμό με την εγκατάσταση στρατιωτικών κοινωνιών εντός ή πλησίον οικισμών, υποδηλώνουν έναν ευρύτερο σχεδιασμό άμυνας σε περίπτωση πολιορκίας της Θεσσαλονίκης (Charitou 2020: 204, 211). Συνεπώς, η σύγκριση φωτογραφιών και τοπογραφικών δεδομένων με τη σύγχρονη μορφολογία του εδάφους επιτρέπει όχι μόνο τον εντοπισμό των οχυρώσεων που αποτελούν τα αρχαιολογικά ακίνητα ευρήματα της εποχής, αλλά και την ταύτιση στρατηγικών θέσεων, ενώ τα υλικά κατάλοιπα και τα ίχνη καθημερινής δράσης αποκαλύπτουν δομές κοινωνικής οργάνωσης και συμβίωσης (Charitou 2020).

Η μελέτη του στρατιωτικού τοπίου της Θεσσαλονίκης υπερβαίνει τη στρατιωτική ιστορία και αφορά τη διεπιστημονική έρευνα, εστιάζοντας στην κοινωνική οργάνωση, την πολιτισμική συμβίωση και συνολικά την εμπειρία του πολέμου αποκαλύπτοντας άγνωστες εκφάνσεις ανάμεσα στη μνήμη και τη λήθη του (Βλασιδής 2016). Οι εγκαταστάσεις κατά μήκος του Γαλλικού ποταμού λειτούργησαν όχι μόνο ως αμυντικά έργα, αλλά και ως καθημερινά περιβάλλοντα ζωής για στρατιωτικές κοινότητες.

Τοπωνύμια, θέσεις παρατήρησης, άμυνας και αλληλεπιδράσεις με το αστικό τοπίο συγκροτούσαν ένα πολυδιάστατο πολιτισμικό πεδίο στα χρόνια του Μεγάλου Πολέμου (Σαββαΐδης-Δεμερτζής 2017: 138-142). Η αρχαιολογική και εθνογραφική ανάγνωση της περιοχής, με εργαλείο κυρίως το φωτογραφικό υλικό των πολεμικών ανταποκριτών (SPA: OR 362-Positions dans le bas Galiko (21-25 juin 1916-Guerre 1914-1918; Sites et monuments: Les villages), αποκάλυψε τη χωρική λογική της οχύρωσης και τις στρατηγικές ένταξης στο φυσικό τοπίο που χαρακτηρίζεται μοναδικό για την περίπτωση του περιχαρακωμένου στρατοπέδου (Camp Retranché de Salonique), καλύπτοντας μια ευρεία αμυντική ζώνη στην κοιλάδα του Γαλλικού

ποταμού και αναδεικνύοντας τον κρίσιμο γεωπολιτικό ρόλο της Θεσσαλονίκης για την έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων στο Μακεδονικό Μέτωπο (Falls-Becke 1933: 85,- TNA WO 95/4756 (a): 1-5,- SHD 24N/1345).

2. Η πόλη της Θεσσαλονίκης: Η αρχή του αμυντικού συστήματος στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Η πόλη της Θεσσαλονίκης ενσωματώθηκε στον εθνικό κορμό της Ελλάδας την 26η Οκτωβρίου 1912 και οι πρώτες πληροφορίες από τα ελληνικά αρχεία της εποχής για τη σύγχρονη οχύρωση της πόλης προέρχονται από την αναφορά που υπέβαλε στον βασιλιά Κωνσταντίνο, ο Διοικητής του Σώματος Στρατού, Αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Μοσχόπουλος την 29η Δεκεμβρίου 1915 (ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.371/Α/12).

Σύμφωνα με την αναφορά, τα έργα οχύρωσης της Θεσσαλονίκης κατασκευάστηκαν από τους Γάλλους και Βρετανούς συμμάχους, όταν ο Α΄ ΠΠ είχε φτάσει στο πιο κρίσιμο σημείο με τη δημιουργία του Μετώπου Θεσσαλονίκης (1915-1916). Οι οχυρώσεις της πόλης, που περιελάμβαναν τάφρους ταχείας ανάπτυξης και ημιμόνιμες κατασκευές, γύρω από την πόλη ανεγέρθηκαν μετά από μελέτη του εδάφους για να αποτελέσουν τις τρεις γραμμές άμυνας, διαχωρισμένες μεταξύ τους κατά περίπου 300-350 μέτρα. Όλες οι οχυρώσεις προστατεύονταν με πυκνό συρματοπλέγμα που εκτεινόταν σε μεγάλη έκταση, και υπήρχαν έως 320 πολυβόλα, τοποθετημένα σε σημεία που δεν ήταν ορατά από τον εχθρό και τα εναέρια μέσα. Εκτός από τις τρεις κύριες γραμμές, είχε προβλεφθεί η κατασκευή δύο επιπλέον γραμμών οχύρωσης, σε απόσταση 2,5-3 χλμ. πίσω από τις υπάρχουσες, ώστε να επιτευχθεί βάθος στην άμυνα. Επιπλέον, οι γαλλικές δυνάμεις, όπως αναφέρεται στο υπόμνημα του, πραγματοποίησαν τις εργασίες με διπλό σκοπό: να τελειοποιήσουν τα έργα αξιολογώντας τα πλεονεκτήματά τους και ταυτόχρονα να εκπαιδεύσουν σε αυτά το προσωπικό του στρατού. Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών, έγιναν συμπληρωματικά έργα και βελτιώσεις στις οχυρώσεις (Αννόπουλος 2017: 49-50,- ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ. 228/Δ/1).

Σύμφωνα με την έκθεση του Μοσχόπουλου (29/12/1915), η αμυντική ισχύς των γαλλικών οχυρώσεων γύρω από τον Γαλλικό ποταμό ήταν τόσο ενισχυμένη, ώστε η κατάληψη τους θεωρούνταν σχεδόν αδύνατη. Μετά από επιτόπια επίσκεψη στην περιοχή μαζί με τον Γάλλο στρατηγό Σαράιγ, σημειώνει την ύπαρξη τριών διαδοχικών γραμμών άμυνας, με συστήματα πεζικού, ημιμόνιμες πυροβολαρχίες, τηλεφωνικές γραμμές και εκτενή συρματοπλέγματα. Η πρώτη γραμμή ολοκληρώθηκε σε μία εβδομάδα και αμέσως ξεκίνησε η επέκτασή της. Ο Μοσχόπουλος επισημαίνει την υπεροχή των γαλλικών οχυρώσεων έναντι των βρετανικών και εκτιμά πως μόνο ένας μακροχρόνιος βομβαρδισμός με ισχυρό πυροβολικό θα μπορούσε να τις πλήξει σοβαρά. Τέλος, κλείνοντας την αναφορά του εκφράζει την πεποίθηση, πως η Θεσσαλονίκη μέσα από αυτό το έργο θα μετατρέπονταν σε εκπαιδευτικό πρότυπο για τους Έλληνες αξιωματικούς στο μέλλον (ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.371/Α/12).

Πράγματι, λόγω του φόβου για εχθρική ενέργεια από τον τότε αμφιταλαντευόμενο Ελληνικό Στρατό, οι Σύμμαχοι επέβαλαν ναυτικό αποκλεισμό στα ελληνικά λιμάνια.

Παρότι η Αθήνα γνώριζε τις οχυρωματικές εργασίες και τις ζώνες συμμαχικής κατοχής, δεν παρενέβη (Wood και Mann 1920: 146). Από το φθινόπωρο του 1915 κατέφθαναν συνεχώς συμμαχικές ενισχύσεις στη Θεσσαλονίκη με τη συγκέντρωση πέντε βρετανικών μεραρχιών (10η, 22η, 26η, 27η και 28η), οι οποίες μεταφέρθηκαν στο πλαίσιο της δημιουργίας ενός νέου μετώπου στα Βαλκάνια. Οι δυνάμεις αυτές ανήκαν στο σύνολό τους στον βρετανικό στρατό, ωστόσο προέρχονταν από διαφορετικά θέατρα επιχειρήσεων, γεγονός που αντικατοπτρίζει τη σύνθετη στρατηγική αναδιάταξη τους στον χώρο. Η πλειονότητα των μεραρχιών (22η, 26η, 27η και τμήματα της 28ης) μετακινήθηκε από το Δυτικό Μέτωπο στη Γαλλία, μέσω των μεσογειακών λιμένων, κυρίως της Μασσαλίας. Η 28η μεραρχία, επιπλέον, διήλθε από την Αίγυπτο, η οποία λειτουργούσε ως βασικός κόμβος συγκέντρωσης και αναδιοργάνωσης των συμμαχικών δυνάμεων. Αντιθέτως, η 10η μεραρχία προερχόταν από την εκστρατεία της Καλλίπολης, φθάνοντας στη Θεσσαλονίκη σε εμφανώς επιβαρυσμένη κατάσταση και με ανάγκη άμεσης ανασυγκρότησης. Παρά την επιτυχία της μαζικής αυτής μεταφοράς, η οποία συγκαταλέγεται μεταξύ των σημαντικότερων ναυτικών επιτευγμάτων της Βρετανίας κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι συνθήκες αποβίβασης και εγκατάστασης υπήρξαν ιδιαίτερα δυσχερείς. Τα στρατεύματα συχνά αποβιβάζονταν χωρίς επαρκή υλικοτεχνική υποστήριξη, όπως μεταγωγικά μέσα, ζώα ή ακόμη και βασικό εξοπλισμό, γεγονός που περιόρισε σημαντικά την άμεση επιχειρησιακή τους αποτελεσματικότητα.

Συνολικά, η συγκέντρωση των βρετανικών δυνάμεων στη Θεσσαλονίκη αποτυπώνει μια κρίσιμη φάση της συμμαχικής στρατηγικής στα Βαλκάνια, όπου η ταχεία μεταφορά δυνάμεων από διαφορετικά μέτωπα συνοδεύτηκε από σημαντικές οργανωτικές προκλήσεις, οι οποίες επηρέασαν την αρχική συγκρότηση και λειτουργία του οχυρωμένου στρατοπέδου. Μετά την έγκριση της οχύρωσης της Θεσσαλονίκης τον Δεκέμβριο του 1915, οι συμμαχικές δυνάμεις προχώρησαν άμεσα στη διαμόρφωση αμυντικής γραμμής, παρά τις σημαντικές ελλείψεις σε διαθέσιμα στρατεύματα και μέσα μεταφοράς. Κεντρικό ρόλο στην οργάνωση της άμυνας ανέλαβαν τέσσερις βρετανικές μεραρχίες: η 22η, η 26η, η 27η και η 28η Μεραρχία, υπό τη διοίκηση του Sir Bryan Mahon. Η κατανομή τους κατά μήκος της αμυντικής γραμμής ήταν σαφώς καθορισμένη: η 26η Μεραρχία κάλυπτε το δεξιό άκρο (Τούμπα -Αϊβατλί στην περιοχή Λαγκαδά), η 28η Μεραρχία το κεντρικό τμήμα έως την περιοχή της Μπάλτζα (Μελισσοχώρι), και η 22η Μεραρχία το αριστερό τμήμα έως τη σύνδεση με τις γαλλικές δυνάμεις στο Νταουτλί (Μονόλοφος). Η 27η Μεραρχία διατηρήθηκε κυρίως ως εφεδρεία στην περιοχή του Λεμπέτ, αναλαμβάνοντας παράλληλα κρίσιμα έργα υποδομής, όπως τη διάνοιξη οδών ανεφοδιασμού. Επιπλέον, επιμέρους μονάδες ανέλαβαν ειδικές αποστολές: η 66η Ταξιαρχία της 22ης Μεραρχίας προωθήθηκε προς τη θέση Νάρες (Ν.Φιλαδέλφεια) για να υποστηρίξει τη σύνδεση με τις γαλλικές δυνάμεις, ενώ προωθημένα αποσπάσματα από την 26η και 28η Μεραρχία εγκαταστάθηκαν στον Λαγκαδά και στον δρόμο Σερρών αντίστοιχα, λειτουργώντας ως προφυλακές. Η 10η Μεραρχία, παρότι αρχικά σε κακή κατάσταση, εντάχθηκε σταδιακά στην αμυντική διάταξη, αναλαμβάνοντας τη φύλαξη κρίσιμων σημείων ανατολικά της κύριας γραμμής (Falls- Becke 1933: 85-90).

Αν και οι Βούλγαροι είχαν υπεροχή και γερμανική υποστήριξη, δεν πέρασαν τα ελληνικά σύνορα, δίνοντας στους Συμμάχους τον χρόνο να οργανώσουν την αμυντική γραμμή τους (Birdcage) περιμετρικά της πόλης (Charitou 2020: 201), μήκους περίπου 60 χλμ., με το βορειότερο άκρο της κύριας γραμμής του να βρίσκεται στον Γαλλικό ποταμό στα 13 χλμ. απόσταση από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης (Εικ. 8). Η γραμμή ξεκινούσε από το δέλτα του Αξιού ποταμού δυτικά, διέσχιζε την κοιλάδα του Γαλλικού, περνούσε από τις πλαγιές του βουνού Καρδακλή και κατέληγε στον κόλπο του Ορφανού ανατολικά διαπερνώντας τις όχθες της Λίμνης Λαγκαδά (Charitou 2020: 200, Γκλαβέρης 1998: 222, ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ. 228/Δ/1).

Η αμυντική γραμμή των Συμμάχων ενισχυόταν φυσικά και τεχνητά σε όλο το μήκος της: δυτικά από τον αδιάβατο βάλτο και τα οχυρά κατά μήκος του Αξιού ποταμού και ανατολικά από ισχυρές θέσεις στον Σταυρό, υποστηριζόμενες από τον Συμμαχικό Στόλο στη Μεσόγειο. Κατά μήκος της γραμμής αναπτύχθηκαν σύνθετα δίκτυα χαρακωμάτων, οχυρά από σκυρόδεμα, θέσεις πυροβολικού και συρματοπλέγματα (TNA WO 95/4803, HAGS 1999: 55, Charitou 2020).

Για τη διασύνδεση με τη Θεσσαλονίκη και την ενίσχυση του μετώπου, οι Σύμμαχοι κατασκεύασαν στρατιωτικούς δρόμους και στενές σιδηροδρομικές γραμμές τύπου Decauville (πλάτους 60 εκ.), συναρμολογούμενες επιτόπου. Οι γραμμές αυτές, ιδιαίτερα διαδεδομένες στον Α' ΠΠ, εξασφάλιζαν τη γρήγορη μεταφορά στρατευμάτων, εφοδίων και πυρομαχικών από το λιμάνι και τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης-Δοϊράνης προς τα στρατόπεδα κατά μήκος της κοιλάδας Αξιού-Γαλλικού, διευκολύνοντας την κίνηση ακόμα και σε δυσπρόσιτα και βαλτώδη εδάφη (Γρηγορίου 2002: 171-174, 72-73, Γκλαβέρης 1998: 222, HAGS 1999: 55).

Ο Γάλλος Στρατηγός Μωρίς Σαράιγ, που από τον Ιανουάριο του 1916 είχε την ηγεσία όλων των Συμμαχικών δυνάμεων στο μέτωπο, έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στην ολοκλήρωση αυτών των κρίσιμων έργων. Έτσι, μέχρι τις αρχές Απριλίου 1916, ο ίδιος και οι ειδικοί του διαβεβαίωναν πως η αμυντική γραμμή μπορούσε να αντέξει μακροχρόνια πολιορκία. Παράλληλα, η εκπαίδευση των στρατιωτικών μονάδων προχωρούσε με ταχύ ρυθμό, και όταν τον Μάιο ο Αντιστράτηγος σερ Τζώρτζ Μιλν ανέλαβε την ηγεσία του Βρετανικού Στρατού στη Θεσσαλονίκη, διέθετε πέντε πλήρως οργανωμένες μεραρχίες. Η συνολική δύναμη των Γάλλων και Βρετανών ξεπερνούσε τους 300.000 στρατιώτες για τη Θεσσαλονίκη, αριθμός που τριπλασιάστηκε στη διάρκεια του πολέμου από το 1916 έως το 1918 μετά την ολοκλήρωση της γραμμής άμυνας Birdcage (Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ. 801/IB/ 3, Megas 2015: 24, 18-19, 50).

3. Στρατιωτικές κοινωνίες στον Γαλλικό ποταμό: Το πεδινό και ορεινό τοπίο της οχύρωσης

Το στρατιωτικό τοπίο εκατέρωθεν του Γαλλικού ποταμού στην Κεντρική Μακεδονία αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα οργανωμένης στρατιωτικής κοινωνίας του Α' ΠΠ στον ελληνικό χώρο. Σ' ένα γεωγραφικά σύνθετο περιβάλλον που εκτείνεται από την πεδινή κοιλάδα στα δυτικά του ποταμού έως τους γύρω ορεινούς σχηματισμούς στα ανατολικά αυτού με πλήθος χαμηλών λόφων που

παραπέμπουν σε αρχαίες τούμπες, αναπτύχθηκε ένα εκτεταμένο συμμαχικό στρατόπεδο, υπό τον όρο γαλλοβρετανικό, το οποίο περιλάμβανε ένα πολυεπίπεδο δίκτυο αμυντικών, υποστηρικτικών και επικοινωνιακών υποδομών για τις ανάγκες των στρατευμάτων της Αντάντ (Γκλαβέρης 1998: 223-224, Charitou 2020).

Παρ' όλο που οι μαρτυρίες Γάλλων και Βρετανών στρατιωτών από τη συγκεκριμένη περιοχή είναι περιορισμένες, λόγω των αυστηρών κανόνων ασφαλείας και λογοκρισίας της εποχής, διασώζονται αποσπασματικές αναφορές κυρίως από προσωπική αλληλογραφία Βρετανών που υπηρέτησαν στην περιοχή ενδιαφέροντος. Οι καταγραφές αυτές, αν και περιορισμένες εξαιτίας του απορρήτου που επέβαλε η επιχειρησιακή ασφάλεια, επιβεβαιώνουν την παρουσία και τη στρατιωτική οργάνωση του χώρου για διαμονή.

Ωστόσο, ακόμη και μέσα σε αυτά τα περιορισμένα πλαίσια, οι ελάχιστες αυτές μαρτυρίες της περιόδου (χειμώνας 1915- άνοιξη 1916) αποκαλύπτουν με ζωντάνια τις ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και δράσης στο πεδίο. Άνδρες των 22ης, 26ης, 27ης και 28ης, καθώς και των 10ης και 27ης Μεραρχιών που συγκροτούσαν τα XII και XVI Σώματα Στρατού της Βρετανικής Στρατιωτικής Δύναμης, βρέθηκαν αντιμέτωποι με ένα απαιτητικό φυσικό περιβάλλον, όπου το κλίμα, το ανάγλυφο και η έλλειψη υποδομών επηρέαζαν καθοριστικά την καθημερινότητά τους. Οι εργασίες οχύρωσης και κατασκευής χαρακωμάτων, συχνά σε δύσβατη ορεινή περιοχή, αποτέλεσε την πρώτη ουσιαστική εμπειρία εκστρατείας για πολλούς από αυτούς. Ιδιαίτερη σημασία είχε η στρατηγική αξιοποίηση του εδάφους, όπως καταγράφεται στις περιγραφές λόφων, όπως ο Matterhorn και το Middle Hill στην σημερινή περιοχή του Μονολόφου από τον Δήμο Ωραιοκάστρου (Wakefield- Moody 2022: 42-43). Στην κορυφή του πρώτου, ο Υπολοχαγός Guy Turrall (127th Field Company, Royal Engineers) περιγράφει ότι βρισκόταν ένα επιμελώς καμουφλαρισμένο παρατηρητήριο, ενσωματωμένο πλήρως στο φυσικό ανάγλυφο, όπου η στρατιωτική παρουσία σχεδόν εξαφανιζόταν μέσα στο τοπίο. Αντίστοιχα, στο Middle Hill, τα ημερολόγια των στρατιωτών του 7ου Τάγματος South Wales Borderers καταγράφουν τη δημιουργία οργανωμένων επιτελικών εγκαταστάσεων, με πετρόχτιστα καταλύματα και διαμορφωμένες αναβαθμίδες, που συνδύαζαν λειτουργικότητα και προσαρμογή στο περιβάλλον. Οι τεχνικές δυσκολίες των έργων αναδεικνύονται, επίσης, από τον Υπολοχαγό Melville Rattray (107th Field Company, Royal Engineers), ο οποίος περιγράφει τις απαιτητικές εργασίες στο πέρασμα του Δερβενίου, σε ένα κρίσιμο σημείο του οδικού δικτύου στον σημερινό Άξονα Θεσσαλονίκη-Σέρρες. Την ίδια στιγμή, οι εμπειρίες των απλών στρατιωτών αποτυπώνονται γλαφυρά στην επιστολή του στρατιώτη Reg Bailey (7th Battalion, Royal Berkshires), ο οποίος περιγράφει την ακραία μεταβλητότητα του μακεδονικού κλίματος - από τροπική ζέστη σε βροχή, χιόνι και παγωμένους ανέμους- μέσα σε λίγες ώρες. Οι συνθήκες αυτές, σε συνδυασμό με τη λάσπη και την έκθεση στα στοιχεία της φύσης, επιβάρυναν σημαντικά την αντοχή των στρατιωτών. Παρά τις δυσκολίες όμως, οι μονάδες προσαρμόστηκαν μέσα από εντατική εκπαίδευση, όπως σημειώνει ο Major Frank Debenham, με έμφαση στη χρήση πολυβόλων Lewis, την ελεύθερη σκοποβολή, την αναγνώριση και τις διαβιβάσεις. Οι καταγραφές των Guy Turrall, Melville Rattray, Reg Bailey και Frank Debenham

συνθέτουν ένα πολύτιμο σώμα πρωτογενών μαρτυριών, που αναδεικνύει όχι μόνο τις επιχειρησιακές προκλήσεις, αλλά και τη σαφή βρετανική ταυτότητα των στρατευμάτων, όπως αυτή διαμορφώθηκε μέσα από την πειθαρχία, την οργάνωση και την προσαρμογή σε ένα ιδιαίτερα απαιτητικό πολεμικό περιβάλλον (Wakefield-Moody 2022: 34-43).

Η δομή του στρατοπέδου και το σχέδιο άμυνας της Αντάντ στην περιοχή βασίστηκε εκτός από την φυσική άμυνα (Charitou 2020: 198-201) και στις υπάρχουσες υποδομές σιδηροδρόμου για τις μεταφορές και τον εφοδιασμό των στρατευμάτων (Γρηγορίου 2002: 149). Η μεταλλική γέφυρα που υπάρχει μέχρι σήμερα και διαπερνά το μήκος του ποταμού παρουσιάζοντας σύγχρονες προσθήκες, ήταν κατασκευασμένη από την Οθωμανική Διοίκηση (1896) και αποτέλεσε στο πέρας των χρόνων το ακριβές σημείο διαχωρισμού ανάμεσα στον γαλλικό και βρετανικό τομέα του Συμμαχικού στρατοπέδου για την περιοχή (Εικ. 1). Επομένως, η επιλογή της θέσης δεν ήταν τυχαία, άλλωστε η Ενωτική Σιδηροδρομική Γραμμή Θεσσαλονίκης-Κωνσταντινούπολης (J.S.C.) με συνολικό μήκος 510 χλμ., διέσχιζε το συγκεκριμένο εκτεταμένο στρατόπεδο με κατεύθυνση βόρεια και προς ανατολάς από τους σημερινούς οικισμούς (με τις αρχικές ονομασίες) Πεντάλοφος (Γράδεμπορ), Νάρες (Νέα Φιλαδέλφεια), για να διέλθει βορειότερα από την Κρηστώνη (Σαρή Γκιόλ), το Κιλκίς και τη Δοϊράνη, να κατευθυνθεί προς Σέρρες, Δράμα και Ξάνθη και να καταλήξει στην Αλεξανδρούπολη (Δεδέαγατς). Με κατεύθυνση προς ανατολάς, η γραμμή Θεσσαλονίκης-Κωνσταντινούπολης, ένωνε τα συμμαχικά στρατόπεδα που παρατάχθηκαν πλησίον αυτής, εντός και εκτός περιχαρακωμένου στρατοπέδου περνώντας από κομβικά σημεία του Μετώπου, εκεί όπου διαδραματιζόνταν μάχες (Γρηγορίου 202: 162-164).

Στην κοιλάδα του Γαλλικού Θεσσαλονίκης, οι μεν Γάλλοι επέλεξαν την πεδινή έκταση, οι δε Βρετανοί την ορεινή περιοχή διαμορφώνοντας μονοπάτια σύνδεσης μέσα από τα ορεινά περάσματα και τις όχθες του ποταμού δίπλα από τη μεταλλική σιδηροδρομική γέφυρα στη θέση Νάρες (Charitou 2020: 213). Ήταν το φθινόπωρο του 1915, όταν οι Συμμαχικές Δυνάμεις εγκατέστησαν αμυντική γραμμή στα δυτικά περικόρα της Θεσσαλονίκης, με στόχο την αποτροπή ενδεχόμενης βουλγαρικής εισβολής. Οι Βρετανοί ανέλαβαν τον έλεγχο των ανατολικών τομέων του Γαλλικού ποταμού και συγκεκριμένα στις περιοχές Τζούμα, Δαουτλί, Πιρνάρ (σημερινοί οικισμοί Μεσαίο και Μονόλοφος), ενώ οι Γάλλοι τοποθετήθηκαν δυτικά, σε περιοχές όπως Νάρες, Κιορτζινέ (σημερινοί οικισμοί Νέα Φιλαδέλφεια, Ξηροχώρι) και Βαθύλακκο. Οι πρώτες αυτές αμυντικές θέσεις έγιναν γνωστές ως "Birdcage line" ή «Le Cage des Oiseaux», ονομασία που προέκυψε από την πυκνή χρήση συρματοπλέγματος (Εικ. 8), το οποίο δημιουργούσε για τους στρατιώτες την αίσθηση εγκλωβισμού αλλά και ισχυρής προστασίας (Wood και Mann 1920: 144-146, TNA WO 95/4757: 1-3, SHD 24N/1337).

Οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις -στρατώνες, αποθήκες, χαρακώματα, πολυβολεία και θέσεις πυροβόλων- αξιοποίησαν τη φυσική γεωμορφολογία του εδάφους. Ρεματιές, υψώματα, λόφοι και ποτάμια ενσωματώθηκαν οργανικά στην οχύρωση και καθόρισαν τη διάταξη του στρατοπέδου, λειτουργώντας τόσο ως φυσικά όρια

επιμέρους τομέων όσο και ως εμπόδια για την ανάσχεση πιθανών επιθέσεων (Εικ.6). Μεταξύ των καταγεγραμμένων στοιχείων που έδωσαν τα πρώτα στοιχεία αναγνώρισης του στρατιωτικού αυτού τοπίου ήταν τα πολυβολεία εντός των σημερινών οικισμών Μεσαίου και Μονολόφου, καλυμμένα με πυκνή βλάστηση και εντοπισμένα σε χάρτη της εποχής. Επίσης, μια βάση γέφυρας από αμαξιτή οδό με επιγραφή «1916», στην περιοχή Μονολόφου (Δαουτλή) αποδεικνύει τη δράση των Βρετανών Βασιλικών Μηχανικών (Royal Engineers) στην περιοχή (Wakefield και Moody 2022: 37), μαζί και με πολλά άλλα πολυβολεία που ήταν καμουφλαρισμένα με χόμα και βλάστηση, εκτεθειμένα μόνο ως προς τη θύρα βολής και την είσοδο (Εικ. 1). Η καταγραφή τους επιβεβαιώνει την ένταξη της περιοχής σε μια ενεργή στρατιωτική γεωγραφία με εμφανή κατάλοιπα κοινωνικής οργάνωσης. Το γεγονός αυτό αντανακλάται στο τοπίο και συνεχίζει να το διαμορφώνει με τρόπους ορατούς μέχρι σήμερα (Wood και Mann 1920: 150-151).

Στις παραπάνω περιοχές συγκροτήθηκαν πολυεθνικές στρατιωτικές κοινότητες, στις οποίες συνυπήρχαν διαφορετικές εθνοτικές και πολιτισμικές ομάδες (Γάλλοι, Σενεγαλέζοι, Βορειοαφρικανοί, Ινδοκινέζοι, Άγγλοι, Σκωτσέζοι, Ουαλοί, Ιρλανδοί, Ινδοί, Κύπριοι, Μαλτέζοι, Σέρβοι, Ιταλοί, Ρώσοι) υπό κοινή στρατιωτική διοίκηση και σε κοινές συνθήκες διαβίωσης (Μέγας 2015: 16-17). Τα κατάλοιπα των οχυρώσεων, πολυβολείων, παρατηρητηρίων και καταλυμάτων διατηρούν μέχρι σήμερα τη μνήμη αυτής της πολυπολιτισμικής σύνθεσης και λειτουργίας. Έτσι, η περιοχή δυτικά της Θεσσαλονίκης και ειδικότερα οι σύγχρονοι οικισμοί του Δήμου Ωραιοκάστρου μετατράπηκαν τότε σε ένα ενιαίο, πολυεθνικό στρατιωτικό σύμπλεγμα. Η κληρονομιά αυτής της οργάνωσης διασώζεται σήμερα τόσο στα υλικά κατάλοιπα όσο και στη συλλογική μνήμη του τοπίου (Βλασιδής 2016, Charitou 2020).

Τελικά, το στρατιωτικό τοπίο της Θεσσαλονίκης δεν αποτελεί μόνο αντικείμενο στρατιωτικής ιστορίας, αρχαιολογίας και γεωγραφίας, αλλά και ένα λειτουργικό αρχείο μνήμης, μέσα από το οποίο οι κοινωνικές επιστήμες μπορούν να αναλύσουν υλικές και άυλες διαστάσεις της πολεμικής εμπειρίας, να εντοπίσουν μορφές κοινωνικής συγκρότησης σε συνθήκες εκστρατείας και να ανασυνθέσουν την πολυεπίπεδη ιστορική πραγματικότητα του Α' ΠΠ στην ελληνική επικράτεια (Βλασιδής 2016).

4. Γεωγραφικά Τοπωνύμια και Ονοματοδοσία Αμυντικών Λόφων στο Μπέρντκέιτζ (Birdcage) του Γαλλικού ποταμού

Η μελέτη παλαιών στρατιωτικών χαρτών της περιοχής γύρω από τον Γαλλικό Ποταμό (TNA WO153/1028/1012-1014, SHD 24N/1345-1360), όπως αυτοί συντάχθηκαν από γαλλικά και βρετανικά στρατιωτικά επιτελεία κατά την περίοδο 1915-1916, αποκαλύπτει ένα ιδιαίτερα σύνθετο πλέγμα τοπωνυμίων, τα οποία λειτουργούν ως υλικά και άυλα τεκμήρια μιας ιστορικής συγκυρίας έντονης στρατιωτικής πίεσης, φόβου και ανάγκης για προληπτική άμυνα (Charitou 2020: 199). Το Μέτωπο της Θεσσαλονίκης, ως κρίσιμο θέατρο επιχειρήσεων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, συγκροτείται ως ένα ανοιχτό πεδίο μνήμης, στο οποίο κάθε τοπωνύμιο, κάθε λόφος

και κάθε υψομετρική διαφοροποίηση αποκτούν ιδιαίτερη ιστορική και συμβολική σημασία (Σαββαΐδης-Δεμερτζής 2017: 134, 138).

Η περιοχή που αποτυπώνεται στους χάρτες με την ονομασία Birdcage / Cage des Oiseaux στα γαλλοβρετανικά στρατιωτικά αρχεία) δεν συνιστά έναν απλό τοπογραφικό προσδιορισμό, αλλά έναν όρο με σαφές στρατιωτικό και συμβολικό περιεχόμενο (Wakefield 2004: 34, Wood & Mann 1920: 144). Πρόκειται για μια περικλειστη αμυντική ζώνη, η ίδια η ονομασία της οποίας παραπέμπει σε έναν αυστηρώς οριοθετημένο χώρο προστασίας εντός του πολεμικού τοπίου. Τα εκτεταμένα συρματοπλέγματα και οι διαδοχικές οχυρώσεις διαμόρφωναν ένα χωρικό περιβάλλον που συνδύαζε την αίσθηση της ασφάλειας με εκείνη του περιορισμού. Η ελεγχόμενη αυτή περιφρουρημένη κοιλάδα από χαρακώματα, φυλάκια και σιδηρές περιφράξεις δημιουργούσε την αίσθηση της «εγκλωβισμένης ζώνης» καθορίζοντας τις συνθήκες διαβίωσης χιλιάδων στρατιωτών κατά τα πρώτα χρόνια του πολέμου, λειτουργώντας ταυτόχρονα ως αμυντική ασπίδα και ως χώρος αναγκαστικής περιφρούρησης τόσο των στρατεύσιμων μονάδων όσο και της ευρύτερης περιοχής που την καθιστούσε απροσπέλαστη.

Το Birdcage συγκροτούσε ένα πολυεπίπεδο αμυντικό σύστημα λόφων και υψωμάτων, ενισχυμένο από πυκνό πλέγμα συρματοπλεγμάτων και παρατηρητηρίων, σχηματίζοντας έναν σιδερένιο κλοιό που συνέδεε τα φυσικά γεωγραφικά όρια της Θεσσαλονίκης (Εικ. 7). Σε καμία περίπτωση δεν παρέπεμπε ο όρος σε «κλουβί με πτηνά», όπως δηλώνει η εσφαλμένη παράφραση του, αλλά σε ένα περικλειστο σύστημα που οριοθετούσαν απέραντες γραμμές συρματοπλεγμάτων και εκτεινόταν από τον Αξιό ποταμό έως τον Γαλλικό ποταμό, τη λίμνη Λαγκαδά και τον κόλπο του Ορφανού, ορίζοντας χωρικά το περιχαρακωμένο στρατόπεδο της πόλης (TNA WO 95/4756, TNA WO 153/1213).

Στο πλαίσιο αυτής της γεωγραφίας της αναγκαστικής στασιμότητας, οι Βρετανοί και Γάλλοι στρατιώτες αποτύπωσαν τη μνήμη, τη νοσταλγία και την πολιτισμική τους ταυτότητα μέσω τοπωνυμίων εμπνευσμένων από την πατρίδα τους. Οι ιστορικοί χάρτες (Εικ. 2-4) καταγράφουν πλήθος βρετανικών και γαλλικών ονομασιών σε υψώματα και κορυφές, αντανakλώντας την ανάγκη οικειοποίησης και μετασχηματισμού ενός άγνωστου τοπίου σε έναν χώρο οικείο (Savvaidis-Demertzis 2017: 134).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι λόφοι Manchester Hill και Tower Hill, καθώς και οι κορυφές Matterhorn και Gibraltar (TNA WO 153/1213, SHD 24N/1345). Πρόκειται για ονομασίες που λειτουργούν ως γέφυρες μεταξύ του οικείου και του άγνωστου, μετασχηματίζοντας το μακεδονικό ανάγλυφο σε έναν χάρτη φορτισμένο με πολιτισμικές αναφορές και συναισθηματικά συμφραζόμενα (Εικ. 2, 3, 5). Οι λόφοι δεν ονοματοδοτούνται αποκλειστικά βάσει μορφολογικών χαρακτηριστικών, αλλά σύμφωνα με την στρατηγική αντίληψη και την πολιτισμική μνήμη των στρατευμάτων, γεγονός που καταδεικνύει ότι τα τοπωνύμια του Birdcage αποτελούν πολιτισμικά, στρατιωτικά αποτυπώματα. Δεν περιορίζονται στην καταγραφή της οργάνωσης του μετώπου, αλλά αφηγούνται βιώματα, φόβους και συλλογικές εμπειρίες.

Το βουνό Μάττερχορν (Matterhorn), για παράδειγμα, ενεργοποιεί την εικόνα του απόκρημνου αλπικού βουνού ως συμβόλου δυσκολίας και αντοχής, ενώ ο λόφος Τέιμπλ (Table Hill) με την επίπεδη κορυφή του, που μιμείται τράπεζα (επιτραπέζιος λόφος) υποδηλώνει πρακτικότητα και ευκολία στρατιωτικής εγκατάστασης. Το Γιβραλτάρ (Gibraltar), με την αναφορά στον ομώνυμο βράχο της Δυτικής Μεσογείου, συμβολίζει την άμυνα και τη σταθερότητα, ενώ η ονομασία Μάντσεστερ (Manchester) παραπέμπει στη βιομηχανική Αγγλία, τη μαζική εργασία, την τεχνική ακρίβεια και το ανεπτυγμένο σιδηροδρομικό δίκτυο.

Συνεπώς, κάθε τοπωνύμιο λειτουργεί ως ίχνος που συνδέει το τοπίο με το βίωμα. Καθίσταται, ωστόσο, αναγκαία μια συστηματική ανάλυση της προέλευσης των ονομασιών και η συσχέτισή τους με ιστορικά γεγονότα, τα οποία λειτουργούν ως συμβολικές υπενθυμίσεις της πολιτισμικής και ιστορικής ταυτότητας των στρατιωτών. Στις ακόλουθες ενότητες παρουσιάζονται βασικές ονομασίες κορυφών και λόφων, με ετομολογική προσέγγιση και τεκμηριωμένη εκτίμηση ως προς την επιλογή της ονοματοδοσίας, αναδεικνύοντας τη μορφολογία και τη στρατηγική τους σημασία. Κάθε τοπωνύμιο φωτίζει διαφορετικές πτυχές του μετώπου, καταδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο η τοπογραφία μετατράπηκε σε εργαλείο άμυνας, χώρο επιβίωσης και φορέα συλλογικής μνήμης.

4.1 Manchester & Tower Hill, Birdcage, Salonika Front

Η χαρτογραφημένη γραμμή του Birdcage, στις δύο πρώτες γραμμές άμυνας της Θεσσαλονίκης, περιλαμβάνει το τοπωνύμιο Manchester Hill (Λόφος Μάντσεστερ), το οποίο καταγράφεται σε στρατιωτικούς χάρτες ως χαρακτηρισμός ενός βραχώδους λόφου δυτικά του Γαλλικού ποταμού, στην περιοχή της σημερινής Νέας Φιλαδέλφειας/ Νάρες (SHD 24N/1345). Η επιλογή της ονομασίας παραπέμπει σε μια σαφή πολιτισμική αναφορά στη βιομηχανική Αγγλία και αποδίδει στον λόφο τον χαρακτήρα ισχυρού φρουρίου στην πρώτη γραμμή άμυνας του περιχαρακωμένου στρατοπέδου Θεσσαλονίκης (Εικ. 2).

Η ονομασία πιθανόν να εισήχθη από τους ίδιους τους στρατιώτες, οι οποίοι μετέφεραν στο νέο πολεμικό τοπίο στοιχεία της καταγωγής τους. Το Manchester ή Mancunium της ρωμαϊκής περιόδου, ως ιστορική πόλη-οχυρό, αποτέλεσε ένα νοητικό πρότυπο αντίστασης. Παράλληλα, δεν μπορεί να αποκλειστεί η συσχέτιση με τη μάχη του Manchester Hill κοντά στο Saint Quentin, όπου το 16ο Τάγμα του Manchester Regiment αντιστάθηκε στις γερμανικές δυνάμεις τον Μάρτιο του 1918.

Ο λόφος λειτουργούσε ως στρατηγικό παρατηρητήριο με εποπτεία της κοιλάδας του Καρού Ντερέ (Kuru Dere), παραπόταμου που συνδέεται με τον Γαλλικό ποταμό και ορίζει το πρώτο φυσικό όριο του στρατοπέδου. Δύο πολυβολεία προστάτευαν το σημείο, εκ των οποίων το ένα σώζεται σήμερα θαμμένο, φέροντας την επιγραφή «1916 - P.C. / Poste de Commandement», ένδειξη της λειτουργίας του ως διοικητικού κέντρου (Εικ. 1-2).

Ανατολικότερα του Γαλλικού ποταμού, στην πρώτη γραμμή άμυνας του γαλλοβρετανικού στρατοπέδου, καταγράφεται το Tower Hill (Λόφος του Πύργου),

τοπωνύμιο που λειτουργεί είτε ως περιγραφική απόδοση της χρήσης του λόφου είτε ως μνημειακή αναφορά στον ομώνυμο λόφο του Λονδίνου. Δεν αποκλείεται, ωστόσο, στο σημείο αυτό να βρισκόταν ο άλλοτε βυζαντινός «Πύργος του Αετού», υπό μορφή κάστρου, το οποίο είχε ήδη ανεγερθεί κατά τα χρόνια του Ιουστινιανού, προσφέροντας πολύτιμες υπηρεσίες και στο στράτευμα του Αλεξίου Κομνηνού, καθώς επρόκειτο για ιδιαίτερα στρατηγικό σημείο πλησίον του Γαλλικού ποταμού.

Στο πλαίσιο του Birdcage, το Tower Hill αποτέλεσε κρίσιμο παρατηρητήριο στραμμένο προς τις βόρειες διόδους, καλύπτοντας τα βρετανικά στρατόπεδα της δεύτερης γραμμής άμυνας γύρω από το Matterhorn και το αρχηγείο των Βρετανών (Charitou 2020: 199). Πιθανότατα, κατά την παρουσία της Αντάντ στον χώρο, διατηρούνταν ακόμη ορατά τα ερείπια ενός βυζαντινού κάστρου, στοιχεία που ενδεχομένως συνέβαλαν στη διαμόρφωση αυτής της ονομασίας. Την υπόθεση αυτή ενισχύει και η παρατήρηση του καθηγητή αρχιτεκτονικής Νικολάου Μουτσόπουλου, ο οποίος ερευνήσε τον λόφο και αποτύπωσε σε σχέδια το κάστρο του Αετού στο ίδιο ακριβώς σημείο, όπου οι βρετανικοί στρατιωτικοί χάρτες τοποθετούν το “Tower Hill”, σε θέση εποπτεύουσα την κοιλάδα του ποταμού Kuru Dere (Ξηροπόταμου) και Γαλλικού ποταμού (Μουτσόπουλος 2004: 107, 124-125).

4.2 Matterhorn & Gibraltar Hill- Birdcage, Salonika Front

Στον στρατιωτικό και συμβολικό χάρτη της Θεσσαλονίκης του Α' Παγκοσμίου Πολέμου καταγράφονται και άλλα τοπωνύμια, τα οποία εμφανίζονται ασύμβατα με τη φυσική τους κλίμακα, αλλά απολύτως ενταγμένα στο πολιτισμικό και στρατηγικό πλαίσιο της εποχής. Ανάμεσα στα χαμηλά υψώματα δυτικά του Γαλλικού ποταμού (SHD 24N/1345/1337), σημειώνονται οι ονομασίες Μάττερχορν (Matterhorn) και Γιβραλτάρ (Gibraltar), τοπωνύμια που παραπέμπουν σε κολοσσιαία φυσικά και γεωστρατηγικά ευρωπαϊκά ορόσημα, με την παρουσία τους στο τοπίο του Birdcage να αναδεικνύει τη λειτουργία της ονοματοδοσίας ως εργαλείου νοσηματοδότησης του χώρου (Εικ. 3).

Το Matterhorn, όνομα ενός από τα πλέον επιβλητικά και δυσπρόσιτα βουνά των Άλπεων, αποτυπώνεται σε στρατιωτικούς χάρτες ως φυσικό όριο μεταξύ των οικισμών Δαουτλή και Τζούμα, σε μια περιοχή όπου τα ορεινά περάσματα συνέδεαν τους δύο αυτούς χώρους. Η επιλογή της ονομασίας δεν σχετίζεται με κάποια μορφολογική ομοιότητα, αλλά με τον χαρακτήρα του σημείου: δύσβατο, εκτεθειμένο και στρατηγικά απαιτητικό. Για τα στρατεύματα που το επάνδρωναν, το Matterhorn λειτούργησε ως τοπωνύμιο εμπνευστικού χαρακτήρα, αποδίδοντας στο ύψωμα ιδιότητες αντοχής, ισχυρής αντίστασης και στρατηγικής υπεροχής μέσω της πανοραμικής εποπτείας που παρείχε.

Η πράξη της συγκεκριμένης ονοματοδοσίας φαίνεται να εμπεριέχει και μια βαθύτερη αντίληψη που αφορά την πολιτισμική κατασκευή του τοπίου. Δεν πρόκειται απλώς για γεωγραφική αναλογία, αλλά για μια πολιτισμικά ορισμένη χαρτογράφηση του πολεμικού χώρου. Το Matterhorn των βρετανικών στρατευμάτων ενδέχεται να μην αντλεί το πρότυπό του αποκλειστικά από τις Άλπεις, αλλά και από το ομώνυμο ύψωμα

του Cheshire, στο δυτικό άκρο του Peak District, το οποίο παρουσιάζει μορφολογικές ομοιότητες ως προς την κυρτή κορυφή, τον υψομετρικό σχηματισμό και την πανοραμική θέα προς την κοιλάδα του Wildboarclough. Η υπόθεση αυτή ενισχύει την ερμηνεία ότι το τοπωνύμιο λειτουργούσε ως πολιτισμική γέφυρα, συνδέοντας το σκληρό μακεδονικό τοπίο με την εσωτερική τοπιογραφία της μνήμης και της πατρίδας.

Στις παρυφές της βραχώδους αυτής κορυφής, κοντά στους οικισμούς Τζούμα, Δαουτλή και Νάρες, καθώς και στον πλέον εξαφανισμένο οικισμό Μπουρνάτζα, ο οποίος διασώζεται μόνο μέσω λεζαντών ιστορικών φωτογραφιών, συγκροτήθηκε όχι μόνο ένα συμμαχικό στρατόπεδο αλλά και ένα τοπίο έντονης νοσταλγικής φόρτισης, όπου η γεωγραφία του πολέμου συνυφαινόταν με την προσωπική μνήμη των στρατιωτών.

Βορειοανατολικότερα της περιοχής Matterhorn δεσπόζει ένα ακόμη ύψωμα, καταγεγραμμένο στα στρατιωτικά αρχεία με την ονομασία Gibraltar, γνωστό και ως Ντέβε Κράν- Deve Krane (TNA WO 4803 · SHD 24N/1337). Πρόκειται για ένα βουνό που κυριαρχεί στο τοπίο ως φυσική σκοπιά, λειτουργώντας ως ορεινό φυλάκιο και παραπέμποντας ευθέως στο ομώνυμο γεωστρατηγικό σημείο της Ιβηρικής Χερσονήσου. Όπως το Gibraltar της Δυτικής Μεσογείου ελέγχει το θαλάσσιο πέρασμα και τις ναυτικές κινήσεις, έτσι και το Gibraltar του Birdcage λειτουργήσε ως ανατολικός προμαχώνας της πρώτης γραμμής άμυνας του περιχαρακωμένου στρατοπέδου Θεσσαλονίκης.

Από την υψηλή αυτή κορυφή, οι συμμαχικές δυνάμεις, κυρίως βρετανικές, παρακολουθούσαν τις κινήσεις του εχθρού, αξιοποιώντας την πανοραμική ορατότητα και τις απόκρημνες, δυσπρόσιτες πλαγιές που λειτουργούσαν ως φυσικά οχυρωματικά εμπόδια. Παρά τη στρατηγική του σημασία, το Gibraltar δεν εντάχθηκε στο οχυρωματικό δόγμα της περιόδου και δεν δέχθηκε συστηματικές οχυρωτικές επεμβάσεις. Αντιθέτως, αποτέλεσε ένα πρακτικό και συμβολικό τοπωνύμιο οριοθέτησης του χώρου, ένα γεωγραφικό σημείο με έντονη πολιτισμική φόρτιση.

Η επιλογή της ονομασίας ενισχύεται από την ιστορική μνήμη του αυθεντικού Gibraltar, το οποίο από το 1704 και εξής αποτέλεσε αντικείμενο διαρκούς διεκδίκησης μεταξύ Ισπανών, Γάλλων και Βρετανών, λειτουργώντας ως σύμβολο ανθεκτικότητας και γεωπολιτικής έντασης. Αντίστοιχα, το Gibraltar της Μακεδονίας στεκόταν στο όριο μιας άλλης ιστορικής διεκδίκησης: εκείνης της Θεσσαλονίκης, της οποίας η κυριαρχία υπήρξε αντικείμενο συγκρούσεων και εθνικών επιδιώξεων κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι στρατιώτες το κατέγραφαν στους χάρτες όχι μόνο ως γεωγραφικό σημείο αλλά και ως στρατηγικό όριο, ως σύνορο ανάμεσα στην ελεγχόμενη και την απρόσιτη ζώνη, ανάμεσα στην παρατήρηση και την ενδεχόμενη επίθεση. Παρότι δεν οχυρώθηκε, αποτυπώθηκε με σαφήνεια στους χάρτες ως τοπωνύμιο-δείκτης του εξωτερικού ορίου του Camp Retranché (SHD 24N/1345).

4.3 Table Hill, Rocky Hill & West Hill – Birdcage, Salonika Front

Πέραν των μνημειακών και συμβολικών τοπωνυμίων, το αμυντικό σύστημα του Birdcage περιλάμβανε και πλήθος άλλων λόφων με βρετανικές ονομασίες, οι οποίες υποδήλωναν άμεσα τη γεωφυσική ιδιαιτερότητα του εδάφους και λειτουργούσαν ως εργαλεία προσανατολισμού και στρατιωτικής οργάνωσης (Εικ. 2). Το Table Hill, με την επίπεδη κορυφή που θύμιζε τραπέζι, βρισκόταν στον οικισμό Δαουτλή και αποτελούσε βασικό σημείο της πρώτης γραμμής άμυνας εντός του δικτύου Birdcage. Η μορφολογία του, με απότομες πλαγιές και επίπεδο πλάτωμα στο ανώτερο σημείο, το καθιστούσε ιδιαίτερα κατάλληλο για στρατοπέδευση και εποπτεία της κοιλάδας του Kuru Dere, καθώς και των γειτονικών υψωμάτων Matterhorn και Gibraltar.

Νοτιοανατολικά του Table Hill εκτεινόταν το Rocky Hill (Βραχώδης Λόφος), το οποίο χαρακτηριζόταν από έντονα βραχώδες και τραχύ ανάγλυφο. Το φυσικό αυτό περιβάλλον παρείχε κάλυψη, δυσχέρεια προσέγγισης και αυξημένες δυνατότητες για τη δημιουργία αποθηκευτικών χώρων και αντιβομβαρδιστικών καταφυγίων. Το Rocky Hill αποτελούσε φυσική συνέχεια της πρώτης γραμμής άμυνας, προστατεύοντας την ανατολική ζώνη του στρατοπέδου και προσφέροντας ορατότητα προς το Gibraltar και τους τότε οικισμούς Δρεμίγκλαβα και Μπάλτζα.

Τέλος, το West Hill (Δυτικός Λόφος), αν και λιγότερο οχυρωμένο, λειτουργούσε ως τοπωνύμιο με γεωγραφικό χαρακτήρα, ορίζοντας τη σχέση και τον προσανατολισμό του με το Matterhorn προς τα δυτικά. Η ονομασία του αντανακλά μια καθαρά πρακτική στρατιωτική ανάγκη χωρικής οργάνωσης και σαφούς επικοινωνίας εντός του αμυντικού δικτύου.

Οι παραπάνω τοποθεσίες καταδεικνύουν με σαφήνεια τον τρόπο με τον οποίο ο βρετανικός στρατός αξιοποίησε το φυσικό τοπίο και το επανανοσηματοδότησε μέσω της ονοματοδοσίας, εξυπηρετώντας τόσο λειτουργικούς όσο και συμβολικούς σκοπούς. Τα τοπωνύμια αυτά λειτούργησαν ως μέσα απόκρυψης στρατιωτικών θέσεων, ως εργαλεία επιχειρησιακής επικοινωνίας, αλλά και ως φορείς μνήμης και πολιτισμικής ταυτότητας (SHD 24N/1345).

5. Ιστορικά τοπωνύμια και ονοματοδοσία οχυρώσεων στο Μπέρντκεϊτζ (Birdcage) του Γαλλικού ποταμού

Εκτός από τα γεωγραφικά τοπωνύμια, η περιοχή Birdcage περιλαμβάνει και οχυρωματικές θέσεις οι οποίες φέρουν ονομασίες προερχόμενες από ιστορικά πρόσωπα ή σημαντικά στρατιωτικά γεγονότα, αποκαλύπτοντας τη σύνδεση των στρατιωτών με το τοπίο και τη συλλογική μνήμη (Εικ. 4). Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, οι δυνάμεις της Αντάντ, και κυρίως οι γαλλικές, ανέπτυξαν ένα δίκτυο οχυρωματικών έργων γύρω από τη Θεσσαλονίκη. Τα οχυρωματικά αυτά έργα φέρουν όχι μόνο λειτουργικές ονομασίες προσανατολισμού, αλλά και ονόματα με συμβολικό και τιμητικό χαρακτήρα (TNA WO 153/1028).

Πρόκειται για ονομασίες, καταγεγραμμένες σε στρατιωτικούς χάρτες και σημειώσεις της εποχής, που καταδεικνύουν τη μνήμη, την εμπειρία και την πολιτισμική ταυτότητα των στρατευμάτων που κατασκεύασαν και υπεράσπισαν τα οχυρά. Η επιφανειακή αρχαιολογική έρευνα (2017–2019) επιβεβαιώνει την ταυτοποίηση αυτών των ονομασιών στην περιοχή Μονολόφου (Δαουτλή) και Νέας Φιλαδέλφειας (Νάρες) του Δήμου Ωραιοκάστρου (Charitou 2020,- SHD 24N/1344-1360).

Τα παραπάνω οχυρά φέρουν κυρίως γαλλικές ονομασίες, οι οποίες μπορούν να χωριστούν σε δύο κατηγορίες: ονόματα στρατιωτικών προσωπικοτήτων (επωνυμικά τοπωνύμια) και ονόματα που αναφέρονται σε ηρωικά ή ιστορικά γεγονότα (ιστορικά τοπωνύμια). Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα «Jacuinot», «Charles», «Jeangirard», «Rossignot» και «Cretin» (SHD 24N/1345), που αποτυπώνουν στον χάρτη τη μνήμη και την κοινωνική συνείδηση των στρατευμάτων (Εικ. 4). Κάθε ονομασία υποδηλώνει ένα πρόσωπο ή ένα γεγονός, συνδέοντας τη στρατιωτική λειτουργία του οχυρού με ιστορικές αναφορές.

Το δυτικότερο οχυρό, το Ouvrage Jacquinot, φαίνεται να μνημονεύει τον Thibaud Jacquinot, στρατιώτη που έπεσε στη μάχη του Bayon τον Αύγουστο του 1914. Το όνομα λειτουργεί ως σημείο μνήμης και αναφοράς σε στρατιώτη που συμμετείχε σε εκστρατεία από τις Άλπεις μέσω της Γαλλίας και της Ιταλίας μέχρι τα Βαλκάνια. Εναλλακτικά, η ονομασία θα μπορούσε να παραπέμπει στον Charles Claude Jacquinot, ένδοξο ιππέα του Ναπολέοντα στη μάχη του Βατερλώ, υποδηλώνοντας τη σύνδεση των ιστορικών ηρώων με τις σύγχρονες εμπειρίες πολέμου.

Το Ouvrage Charles, τοποθετημένο σε γειτονική θέση, ενισχύει τη μνημονική διάσταση των οχυρωματικών έργων, συνδέοντας διαφορετικές ιστορικές περιόδους μέσα στη νέα οχυρωματική γραμμή. Παρόμοια, το Ouvrage Jean Girard πιθανόν παραπέμπει στον Jean-Baptiste Girard, στρατηγό της Γαλλικής Επανάστασης, διατηρώντας ιστορική συνέχεια με προηγούμενους πολέμους και στρατιωτικά γεγονότα στην Ευρώπη. Η παρουσία του ονόματος αυτού στο ελληνικό τοπίο λειτουργεί ως σύνδεση ιστορικών μνημών με τη στρατιωτική πραγματικότητα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Το Ouvrage Rossignot αναφέρεται πιθανώς στη μάχη του Rossignot στο Βέλγιο, όπου γαλλικά στρατεύματα θυσιάστηκαν κατά τις πρώτες εβδομάδες του πολέμου. Το όνομα αυτό λειτουργεί ως σύμβολο στρατιωτικής ανδρείας αλλά και θυσιών, μετατρέποντας το οχυρό σε σημείο μνημονικής αναφοράς. Επιπλέον, η ονομασία μπορεί να παραπέμπει στον Jean Antoine Rossignol, στρατηγό της Γαλλικής Επανάστασης, ενισχύοντας τη συνδυαστική διάσταση ιστορικών γεγονότων.

Τέλος, το Ouvrage Cretin, που φέρει το όνομα του Jean Cretin, λοχία των Zouaves¹, πιθανόν δημιουργήθηκε ως μνημείο τιμής για έναν στρατιώτη του οποίου η

¹ Με το όνομα Ζουάβοι (Zouaves) αποκαλούνταν τα συντάγματα πεζικού που προέρχονταν από τις γαλλικές αποικίες της Βόρειας Αφρικής και εντάσσονταν στον Στρατό της Αφρικής (Armée d'Afrique), υπηρετώντας από το 1830 ως ειδικές μονάδες ελαφρού πεζικού προερχόμενες κυρίως από την Αλγερία, μαζί και με άλλες λεγεώνες από την Τυνησία και το

συνεισφορά και η μνήμη αναγνωρίστηκαν από τους συναδέλφους του μέσω της τοποθέτησης του ονόματός του στο χάρτη.

Συνολικά, τα οχυρά της Θεσσαλονίκης, μέσω των ονομασιών τους, ενσωματώνουν τη στρατιωτική λειτουργία και τη μνημονική διάσταση. Δεν αποτελούν μόνο θέσεις άμυνας, αλλά σημεία όπου η στρατιωτική εμπειρία, η ιστορική μνήμη και η πολιτισμική ταυτότητα των στρατιωτών συνυφαίνονται με το φυσικό τοπίο. Η ονοματοδοσία των οχυρών αποδεικνύει τη διαδικασία νοηματοδότησης και επιβίωσης μέσα σε ένα πολεμικό περιβάλλον (SHD 24N/1345).

Κλείνοντας, η μελέτη των στρατιωτικών τοπωνυμίων στον τομέα του Γαλλικού ποταμού αποκαλύπτει πώς οι στρατιώτες, μέσω της ονοματοδοσίας, επιχείρησαν να οικειοποιηθούν και να νοηματοδοτήσουν ένα ξένο τοπίο. Τα ίχνη αυτών των ονομάτων -συντά λησμονημένα ή άγνωστα- λειτουργούν ως διαυλοι πρόσβασης στην ανθρώπινη διάσταση του πολέμου, φέρνοντας στο φως στοιχεία μιας πολιτισμικά οργανωμένης πρόσληψης του τοπίου και της μνήμης. Μας θυμίζουν ότι η ιστορία δεν γράφεται μόνο με μάχες, αλλά και με λέξεις που χαρτογράφησαν συναισθήματα, ανάγκες και ταυτότητες. Το χρέος μας σήμερα, ως ιστορικοί, αρχαιολόγοι και διαχειριστές της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι να καταγράψουμε, να ερμηνεύσουμε και να διαφυλάξουμε τα λιγότερο ορατά κατάλοιπα, φωτίζοντας το σύνθετο ιστορικό και πολιτισμικό φαινόμενο του πολέμου.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενής

ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.371/Α/12: Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ- Γενικό Επιτελείο Στρατού/ Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Έκθεση του Αντιστράτηγου Ιωάννη Μοσχόπουλου προς τον Βασιλιά Κωνσταντίνο, 20 Δεκεμβρίου 1915, Αθήνα.

ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ.228/Δ/1: Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ- Γενικό Επιτελείο Στρατού/ Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Μελέτη δια την Οχύρωση της Ελλάδος, 31 Οκτωβρίου 1958, Αθήνα, Ελλάδα.

SHD 24N 1337: Ministère d'État Chargé de la Défense Nationale. Operations en Orient de 1916 à 1918: 3e Bureau-Operations: *Operation de la 57e D.I.: Service Topographique : Renseignements sur le territoire, Front d'Orient, 1916-1918. Triangulation du camp retranché*

Μαρόκο. Το 2ο Σύνταγμα Ζουάβων έφθασε στη Θεσσαλονίκη στις 18 Νοεμβρίου 1915 υπό τη διοίκηση του αντισυνταγματάρχη Dechizelle και αποτελούνταν από περίπου 3.183 στρατιώτες (Μέγας 2015: 45)

de Salonique: coordonnées rectangulaires des points., Janvier 1916, Service Historique de la Défense (SHD), dossier 24N 1337, Vincennes, France.

SHD 24N 1345: Ministère d'État Chargé de la Défense Nationale. Operations en Orient de 1916 à 1918: 3e Bureau – Operations: *Croquis d'Avancement des travaux dans la semaine du 4 au 10 Mars, 260e Infanterie Hidjharabandi, le 10 Mars 1916 & Precis of Défence Scheme, 22nd Division- Sketch of 22nd Division Area, 18/1/16.* Service Historique de la Défense (SHD), dossier 24N 1345, Vincennes, France.

SPA OR 362: Section photographique de l'armée (SPA). *Salonique, ville refuge transformée en camp retranché: L'organisation du camp retranché (octobre 1915 - juin 1916).* Tirage classé dans la sous-série OR 362. Photographie. Médiathèque du patrimoine et de la photographie (Fort de Saint-Cyr), Montigny-le-Bretonneux, France. Ministère de la Culture (France).

TNA WO 95/4756 (a): British Salonika Force, General Headquarters, *Salonica Scheme of Defence of XII Corps Front, No 7* (this document is in on 8th February 1916 by B.G. Staff P. Howell, The National Archives (TNA), Kew, United Kingdom.

TNA WO 95/4756 (b): Branches and Services: *General Staff. From General de Castelnau, Chief of the Staff, French Armies, to C.O.C. Armée d'Orient at Salonique & Sketch No1 Organisation of the ground between the Galiko to the Vardar 1st Position, 26 December 1915,* War Office Records, The National Archives (TNA), Kew, United Kingdom.

TNA WO 153/1028: Salonika, Trench maps: *Front Line Trenches,* The National Archives (TNA), Kew, United Kingdom.

TNA WO 153/1212: Salonika Administrative Areas and Signal Communications, *Panoramic Sketch of Front from Middle Hill, 12 February 1916,* The National Archives (TNA), War Office Records, Kew, UK.

TNA WO 95/4828: Headquarters Branches and Services: General Staff. *Summary of Defence Schemes of All British Divisions, October- December 1915,* The National Archives (TNA), War Office Records, Kew, UK.

TNA WO 95/4803: Army Troops Companies, Royal Engineers: *British Triangulation in Macedonia 1916-1918, Maps - Their Scale and Their Distribution,* The National Archives (TNA), War Office, Kew, UK.

Δευτερογενής

Αννόπουλος, Α.-Δ. (2017). Η Ελλάδα Οχυρώνεται. Στο ΓΕΣ/ΔΙΣ (επιμ.), *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο* (τ. Α', σσ. 39-67). Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Στρατού / Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού.

Βλασιδης, Β. (2016). *Μεταξύ Μνήμης και Λήθης: Μνημεία και Κοιμητήρια του Μακεδονικού Μετώπου (1915-1918).* Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα.

Charitou, D. (2020). Forts and Trenches in Macedonian Front. Στο HAGS/AHD (επιμ.), *Proceedings of the Conference, Lemnos Island, Armistice of Moudros and the End of*

WWI: *History and Legacies* (σσ. 195-216). Athens: Hellenic Army General Staff-Directorate of Doctrine and Training.

Falls, C., και Becke, A.F. (1933). *Military Operations: Macedonia. Volume I: From the Outbreak of War to the Spring of 1917. History of the Great War Based on Official Documents by Direction of the Historical Section of the Committee of Imperial Defence*. London: H.M. Stationery Office.

Γκλαβέρης, Θ. (1998). *Ο κάμπος της Θεσσαλονίκης: Μια αναδίφηση στη διαχρονική πορεία του*. Θεσσαλονίκη: Κοινότητα Καλοχωρίου.

Γρηγορίου, Α. (2002). Εγκαταστάσεις και τροχαιο υλικό των σιδηροδρομικών δικτύων της Μακεδονίας από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα. Στο Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης: *Η σιδηροδρομική κληρονομιά της Θεσσαλονίκης* (σσ. 149-192). Θεσσαλονίκη: Δήμος Θεσσαλονίκης.

Hellenic Army General Staff / Army History Directorate. (1999). *A Concise History of the Participation of the Hellenic Army in the First World War 1914-1918*. Athens.

Μέγας, Γ. (2015). *Τα συμμαχικά στρατεύματα, η Βαβέλ των φυλών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Μουτσόπουλος, Ν. (2004). *Άγνωστα Βυζαντινά κάστρα της Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Νησίδες.

Σαββαΐδης, Π., και Δεμερτζής, Σ. (2017). *Η χαρτογραφική παραγωγή στο Μέτωπο της Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

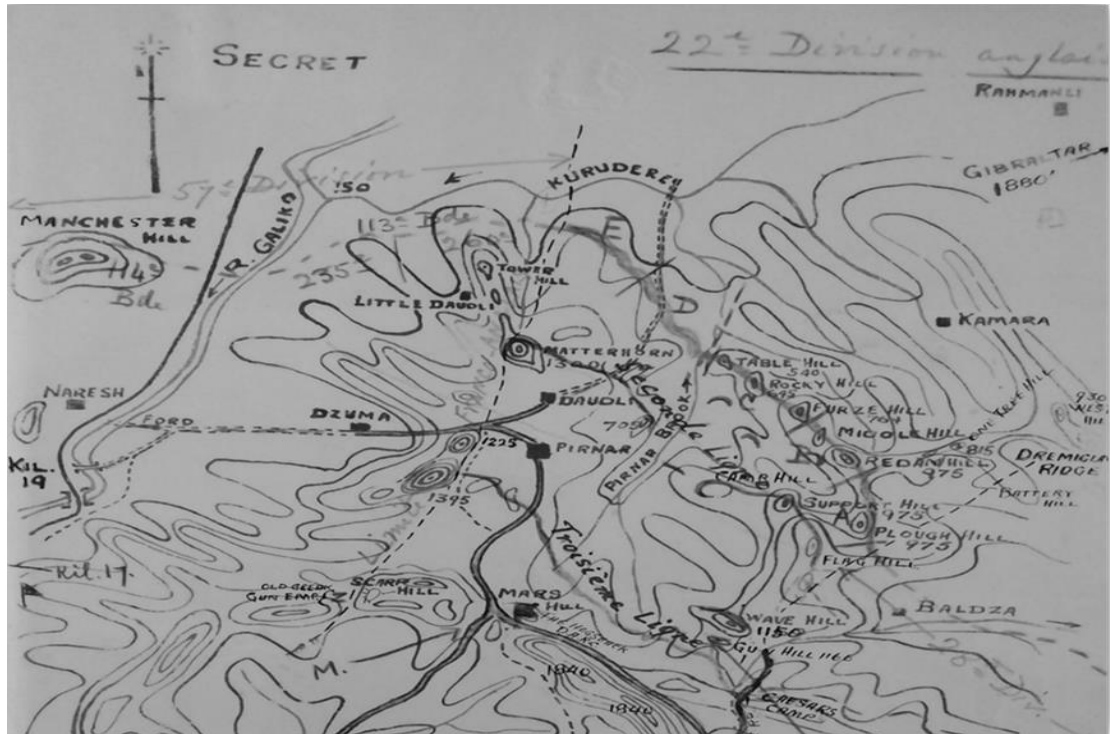
Wakefield, A., και Moody, S. (2004). *Under the Devil's Eye: Britain's Forgotten Army at Salonika 1915-1918*. Stroud: Sutton Publishing.

Wakefield, A., και Moody, S. (2022). *Under the Devil's Eye: The British Military Experience in Macedonia 1915-1918*. Barnsley: Pen & Sword Books.

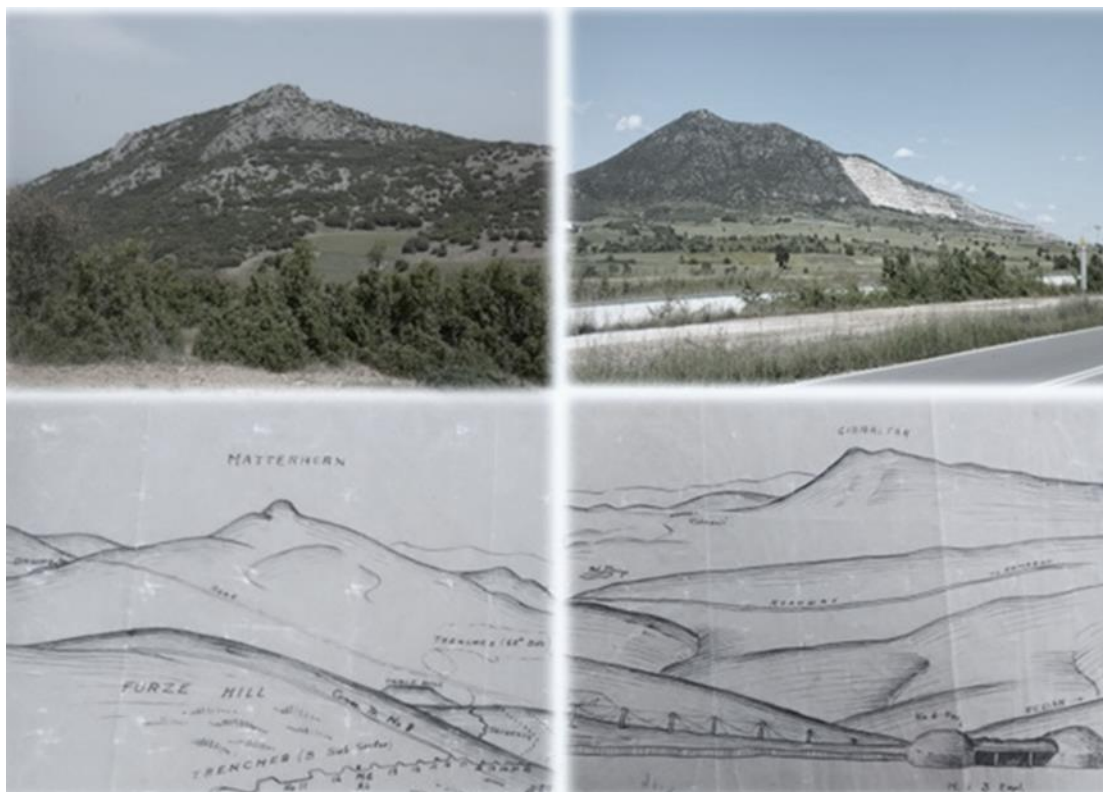
Wood, W.T., και Mann, A.J. (1980). *The Salonika Front*. Prefatory note by Sir George Francis Milne. Toronto: University of Toronto Library.

Εικόνα 1: Στρατιωτικά κατάλοιπα στην κοιλάδα του Γαλλικού ποταμού: πολυβολεία, οχυρά και οικιστικά κατάλοιπα, σιδηρογραμμή με μεταλλική γέφυρα, εγχαράξεις με ημερομηνία 1916 πάνω στις κατασκευές, γκράφιτι στους τοίχους πολυβολείων τεκμηριώνουν την παρουσία στρατοπέδου. Πηγή: Δ.Χαρίτου, προσωπικό αρχείο

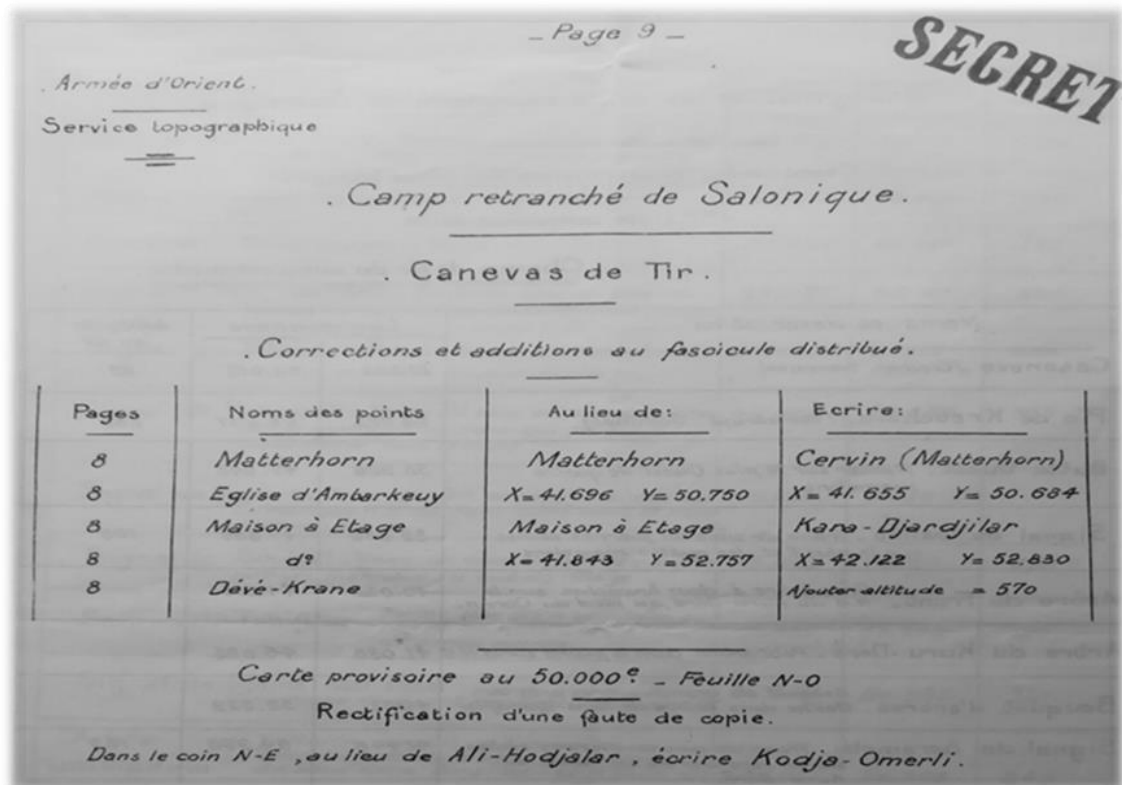
Εικόνα 2: Χάρτης που αποτυπώνει το σύνολο των συμμαχικών τοπωνυμίων στην περιοχή του Γαλλικού ποταμού και στους γύρω ορεινούς σχηματισμούς του σημερινού Δ. Ωραιοκάστρου. Διακρίνονται γεωγραφικά σημεία με στρατηγική σημασία, όπως το Manchester Hill στα δυτικά του Galliko river, το Tower Hill θόρεια στο πέρασμα του Kuru Dere, το Matterhorn νοτιότερα, καθώς και οι παρακείμενοι λόφοι που εποπτεύουν την περιοχή του Gibraltar. Συγκροτούν ένα δίκτυο παρατήρησης και άμυνας στις πρώτες γραμμές άμυνας του περιχαρακωμένου στρατοπέδου. Πηγή: SHD 24N/1345

Εικόνα 3: Οι κορυφές «Matterhorn» και «Gibraltar» αποτέλεσαν φυσικά όρια του στρατοπέδου Θεσσαλονίκης, με ονομασίες εμπνευσμένες από το δυτικό μέτωπο. Πηγή: TNA WO 153/1212 (Panoramic Sketch of Front), Δ. Χαρίτου 2025 (σημερινή φωτογραφική αποτύπωση, προσωπικό αρχείο).

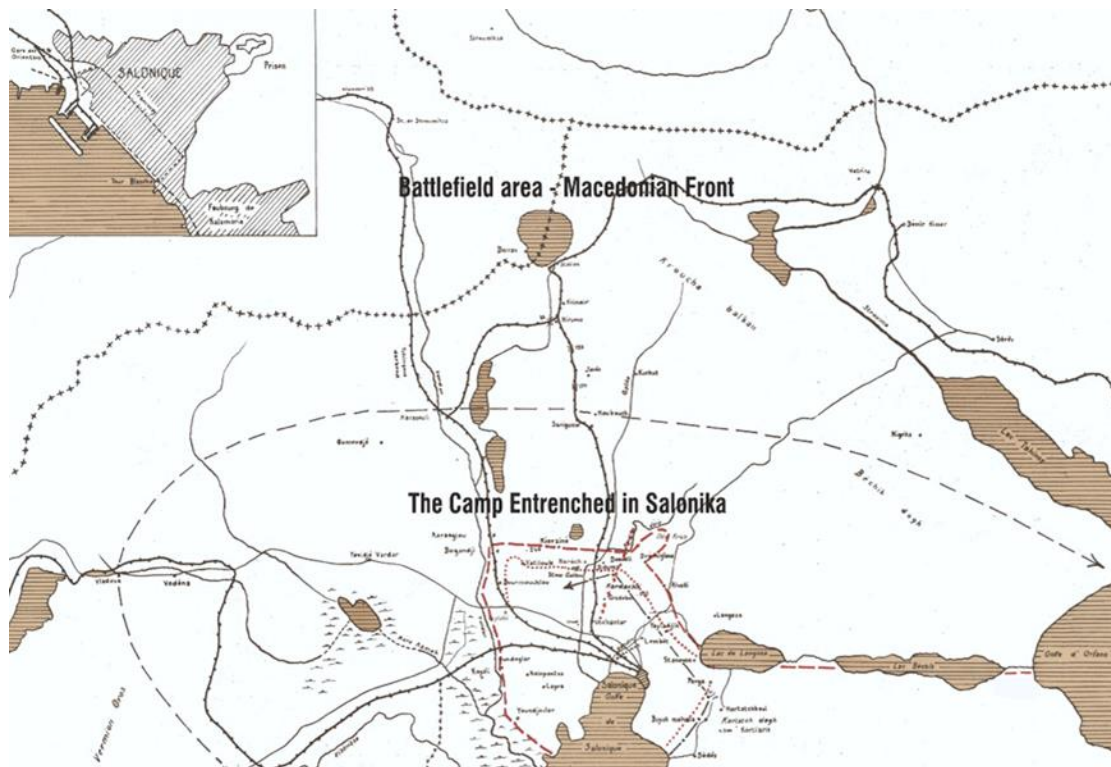
Εικόνα 4: Οχυρωμένες θέσεις στην πρώτη γραμμή άμυνας, ανατολικά του Γαλλικού ποταμού, φέρουσες γαλλικές ονομασίες εμπνευσμένες από ιστορικά πρόσωπα, γεγονότα με ημερομηνία δημιουργίας τον Μάρτιο του 1916. Οι λέξεις Ouvrages Jacquinot, Charles, Jean Girard, Rossignol, Spitz, Cretin υπογραμμίζουν τη στρατηγική αλλά και πολιτισμική τους σημασία στο περιχαρακωμένο στρατόπεδο. Πηγή: SHD 24N/1345

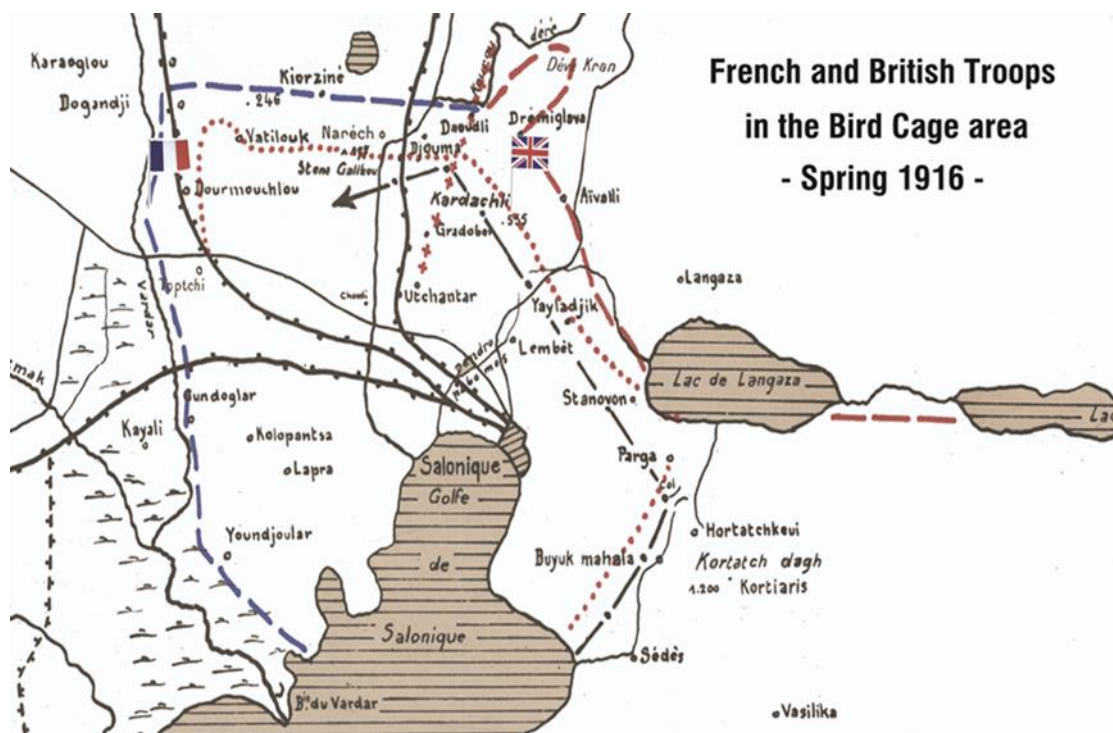
Εικόνα 5: Σημείωμα του τμήματος τοπογραφικής αποτύπωσης της Armée d'Orient για το Camp Retranché de Salonique (περιχαρακωμένο στρατόπεδο), όπου καταγράφονται για τον Ιανουάριο 1916, στρατηγικά σημεία της πρώτης γραμμής άμυνας, όπως το Matterhorn και το Dève-Krane-Gibraltar. Πηγή: SHD 24N/1337

Εικόνα 6: Κοιλιά Αξιού – Γαλλικού. Η φυσικά οχυρωμένη περιοχή της Θεσσαλονίκης που δέχθηκε τις νέες οχυρές θέσεις των Συμμάχων στον Α΄ ΠΠ. Οι αμυντικές θέσεις διατάσσονται κατά μήκος των φυσικών ορίων του τοπίου- ποτάμια, λόφοι, χαράδρες, ορεινοί όγκοι, λίμνες- στα βορειοδυτικά προάστια της πόλης. Πηγή: Ιδιωτική συλλογή: Δ. Χαρίτου 2018 (σχεδίαση χάρτη από τον συγγραφέα της δημοσίευσης)

Εικόνα 7: Χάρτης του περιχαρακωμένου στρατοπέδου βόρεια του λιμένα Θεσσαλονίκης, με τα όρια της οχύρωσης περιμετρικά της πόλης, όπου προωθούνταν στρατεύματα στα πεδία μαχών του Μακεδονικού Μετώπου. Πηγή: Ιδιωτική συλλογή; Σ. Δεμερτζής 2018 (τροποποιήθηκε από τη συγγραφέα Δ. Χαρίτου 2018)

Εικόνα 8: Η αμυντική γραμμή του περιχαρακωμένου στρατοπέδου, γνωστή ως «Birdcage». Με την μπλε γραμμή προσδιορίζονται τα όρια του γαλλικού στρατοπέδου και με την κόκκινη γραμμή τα όρια του βρετανικού στρατοπέδου. Πηγή: Ιδιωτική συλλογή; Σ. Δεμερτζής 2018 (τροποποιήθηκε από τη συγγραφέα Δ. Χαρίτου 2018)